

Kiss Lajos András

POLITIKAI TÖREDÉKEK – KIEGÉSZÍTÉSEK A KULTÚRHARCHOZ

2019-02-08 | ESSZÉ



A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben zuhogtak az abszolút viccek. Mind kérdés-válasz szerkezetűek voltak – például: *Mi az abszolút szemtelenség? – Odacsinálni valaki ablaka alá, majd bekopogni vécépapírért.*

Ez jutott eszembe, amikor olvastam Slavoj Žižek tanulmányának elején Jože Jurančič régi szlovén kommunista forradalmár tragikomikus élettörténetének néhány epizódját. ^[1] Žižek bevezetésként leírja, hogy Jurančič személye és különös fordulatokban bővelkedő életpályája szinte tökéletes metaforája a sztálinista totális rendszer működésének. Ugyanakkor, s ezt már én teszem hozzá, az iménti szakállas vicc változataként is értelmezhető. Amikor 1943-ban váratlanul kapitulált Olaszország, az adriai Rab szigetén őrzött jugoszláv hadifoglyok éltek az alkalommal, és Jurančič vezetésével felkelést robbantottak ki. Szinte hihetetlen, de a fogolytábor sanyarú körülményei között csontig soványodott 2000 hadifogolynak sikerült lefegyvereznie a kapituláció híréből összezavarodott 2200 olasz katonát, és *felszabadították önmagukat*.

bizarr fordulatok

A jugoszláv történelem iránt érdeklődők számára ez az alaptörténet is érdekes. Nekem inkább a háborút követő években vett bizarr fordulatok tanulságosak. Az időközben Sztálin első számú ellenfelévé lett Tito marsall (aki a maga „birodalmában” ugyancsak sztálinista eszközökkel gyakorolta hatalmát) parancsot adott Jurančič letartóztatására – nyilván egyik lehetséges riválisát látta benne –, és rövidesen az Adriai-tengeren található „Kopár szigeten” (Goli Otok) berendezett, hírhedt kommunista munkatáborba számúzta a nemrég még hős forradalmárt. De a valódi fordulat csak eztán következett. 1953-ban, a Rab szigeti felkelés tízedik évfordulóján, egyszer csak parancs érkezett a táborba: Jurančičot és néhány, a felkelésben részt vett társát engedjék ki, hogy Jurančič *felavathassa a felkelés évfordulójára éppen elkészült emlékművet*. S valóban: Jurančič annak rendje-módja szerint felavatta *ön maga* emlékművét – utána visszavitték a munkatáborba, ahonnan (ha hinni lehet a szlovén Wikipédiában található életrajzának) csak 1958-ban szabadult.

Žižek számára Jurančič személye nemcsak a sztálinizmus metaforája: a szlovén forradalmár sorsa a történelem iróniájának vagy – hegeli szóhasználattal – a történelmi ész cselének folyton ismétlődő, „immanens szükségszerűségét” is láthatóvá teszi. Vajon az 1917-es forradalom hőse, a proletariátus mint a

szingularitást és az egyetemességet magában foglaló különös társadalmi osztály, miután győzelmet aratott az *ancien régime* felett, nem merevedett-e fokozatosan önmaga emlékművévé?



Nem érhető-e tetten – a „sajátosan orosz” borzalmak mellett – valamilyen általánosítható *történelmi szükségszerűség* a sztálini diktatúrában is? Mert rendszerben időről időre felbukkanó deficiteket a szépen hangzó, de a valóságban soha be nem teljesített ígéreteket a hatalom birtokosai úgy igyekeznek kompenzálni, hogy azokon ütnek a legnagyobbat, akik kiharcolták az aktuális állapotokat. Nem éppen Napóleon volt, aki a forradalmi agitációt erőszakkal elnyomó Thermidor bukását követően, szinte a semmiből előbukkanva, átvette a hatalmat, és maga irányította a forradalmi agitációt – igaz, már nem a saját a hazájában, hanem a

Franciaországgal épp hadban álló országokban? Az októberi forradalmat követő évtizedben Trockij is ehhez hasonló próbált: a lenini örökséghez híven hozzákezdett a forradalom világméretű exportjához. Miután a Vörös Hadsereg csúfos kudarcot szenvedett a lengyelországi hadjárat során, és Trockijjal együtt elbukott a világforradalom nagy kísérlete, Sztálin immár otthon folytatta a „forradalmat”: a kulákok, a középparasztok, az értelmiségiek, s végül a nép ellenségének kikiáltott *bárki* ellen.

erőltetett iparosítás

Csakhogy, mondja Žižek, a világpolitika újabb történései is bizonyítják, hogy a hegei dialektikus törvény továbbra is érvényben van. Az egymással szemben álló blokkok mindig a másik oldaltól elcsent eszközökkel teljesítik be saját törekvéseiket. „A néhány évtizeddel ezelőtt populista programmal argentin elnökké választott Carlos Menem a hatalom megszerzését követően nagyon szigorú pénzügyi politikát folytatott, s az IMF által irányított privatizálást sokkal radikálisabban vitte végbe, mint azt a 'liberális' és piacorientált ellenfelei szerették volna.” **[2]** De megemlíthetjük a konzervatív De Gaulle-t is, akinek 1960-ban volt bátorsága – ellentétben szocialistákkal! –, hogy elvágja a gordiuszi csomót, és beleegyezzen Algéria függetlenné válásába. Vagy talán nem ugyanebbe a körbe tartozik a „héjaként” ismertté váló izraeli Menachem Begin, aki mindenki meglepetésére Camp Davidben békét kötött az egyiptomiakkal? A legmegdöbbentőbb példákat mégis a szovjet történelem kínálja. Az ezerkilencszázhuszas évek közepén koalícióra léptek egymással a sztálinisták és a buharinisták, hogy egyfajta pacifikált és visszafogott politikát folytassanak a magánparasztokkal szemben. A radikálisan baloldali trockisták és a zinovjevisták villámgyorsan összefogtak a sztálinisták és a buharinisták ellenében. Utóbbiak ugyanis az erőltetett iparosítás szükségességét hangsúlyozták, továbbá kemény intézkedéseket akartak életbe léptetni a parasztokkal szemben (magasabb adók, kényszerkollektivizálás stb.) „Könnyen el tudjuk képzelni, írja Žižek, mennyire meglepte a baloldali ellenzék, amikor 1928-ban Sztálin hirtelen 'baloldali fordulatot' hajtott végre, és most már ő volt az, aki gyors iparosítást és a mezőgazdaság brutális kényszerkollektivizálásának szükségességét követelte. Mindez ekkor már nemcsak a

programok szintjén jelent meg, hanem nagyon gyorsan könnyeket és vért követelő, brutális valósággá lett. Olyan valósággá, amelyről a trockisták korábban még csak álmodni sem mertek. Viszont az addig hangoztatott kritikájuk, hogy Sztálin jobboldali (azaz *thermodori*) elhajló, hirtelen jelentésnélkülivé és értelmetlenné vált.” **[3]** Nem csoda, hogy ezt követően Trockij hívei tömegesen álltak át Sztálin táborába, amit nem sokkal ezután véres leszámolás követett a trockista frakcióval. Mindez mutatja, hogy a kommunista pártok nagyon hamar megtanulták a technikát, amit a katolikus egyház már két évezrede meglehetősen sikerrel gyakorolt. Az egyház jól tudta, hogy azok politikáját kell átvenni, akiket korábban éppen az egyház ítelt el, viszont azok nézeteit kell kanonizálni, akiktől semmit sem akart átvenni. **[4]** Mert a politikában mindig az a megoldás tűnik kifizetődőnek, ha az idealizált példaképet angyali magasságokba emelik, ellenben a prózai hétköznapiakban az ellenfél fegyvertárából elcsent brutális eszközöket használják.



Nézzünk a közelmúlt magyar politikai történéseire! Még egy évtizede sincs, hogy a jelenlegi kormánypártok, nem kis részben az úgynevezett „multi-ellenes” retorikájuknak köszönhetően, látványos győzelmet arattak. Eleinte a *gonosz multik* és

a *jó hazai tőke* régről ismert oppozíciójára építették egyik legfontosabb politikai üzenetüket, amelyre az ellenzék szinte rutinszerűen aggatta a populista jelzőt. Néhány év leforgása alatt azonban ez az oppozíciós pár jelentősen átalakult, és már a stratégiai együttműködést kiérdemlő *jó multi* és az erre méltatlan *rossz multi* ellentétéként született újjá. A metamorfózis azt is pontosan jelzi, hogy a kormánypártok sokkal jobban megértették a globális tőke logikáját, mint az emberi jogokra, illetve az utópisztikus kapitalizmusra fixált, úgynevezett „baloldali” ellenzék.

[5] A globális tőkét valójában nem az érdekli, hogy liberális vagy illiberális politikai szisztéma van-e éppen abban az országban, ahová éppen befektet. Olykor kifejezetten kedvére vannak a társadalmi nyugalom – az alacsony béreket és a hosszú munkaidőt – jobban garantáló autokratikus rendszerek, miként ezt tucatnyi példával lehet alátámasztani (Chile a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben, egy sor dél-kelet ázsiai ország stb.).

világpolitikai összefüggés

Friedrich Nietzsche *A hatalom akarása* 481. töredékében írja a sokak szemében manapság is botrányos tézist, hogy: „A pozitivizmussal szemben, amely megáll

annál a jelenségnél, hogy ‘csak tények vannak’, azt mondanám: nem, pontosan tények nincsenek, csak interpretációk.” **[6]** A történelem tanulsága szerint nagyon is igaz Nietzsche megjegyzése, s ezt az igazságot leginkább a politikai diskurzus világában lehet igazolni. Képzeljük el a következő szituációt! Ha bármely nagyobb magyar város utcáján sétálgatva arra kérjük az éppen velünk szembe jövő járókelőt, foglalja már össze néhány tömör mondatban, hogy szerinte mit érdemes tudni a két Koreáról, akkor – még ha az illető csak minimális tájékozottsággal rendelkezik is napjaink világpolitikai összefüggéseiről – valószínűleg azt válaszolja: „Észak-Korea a világ egyik legfélelmetesebb zsarnoki állama, kommunista kövület, ahol épeszű ember egy napot sem szeretne eltölteni. Ezzel szemben Dél-Korea a gyors és látványos gazdasági fejlődés mintaországa, amely alig néhány évtized alatt egy szegény, elmaradott országból a fejlett világ élvonalába küzdötte fel magát.”

Nem így látja mindezt Alekszandr Dugin, napjaink szélsőjobbaldali köreinek egyik legismertebb és legbefolyásosabb gondolkodója. A *Geopolitika* című könyvében olvashatjuk: **[7]** Észak-Korea nem vesz részt a Távols-Kelet beteges nyugatosodásában, hanem ragaszkodik saját tradicionális társadalmi-politikai berendezkedéséhez, amelynek az ősi sámánizmus és a Kim-dinasztia által kidolgozott *Dzsucse* (önerőre-támaszkodás) autarchikus ideológiája képezi alapját, s ezt a tradíciót az állam mindenféle külföldi befolyással szemben állhatatosan védelmezi. „Észak-Koreát a férfias bátorság, a globalizációval és az egypólusú világrenddel szembeni hatékony ellenállás jellemzi. Mindez egy kis nép teljesítménye, s már csak ezért is méltó az elismerésre. Az ugyan igaz lehet, hogy a nukleáris hatalomként létező Észak-Korea, megőrizve társadalmi, etnikai önállóságát és politikai függetlenségét, meglehetősen szerény életszínvonal és miként azt a liberális ideológia hívei mondják korlátozottan 'demokratikus' viszonyok közepette éli mindennapjait.” **[8]** De mégiscsak szabadon! – hangzik Dugin végső ítélete. Ezzel ellentétben Dél-Korea mára szinte teljesen elveszítette kulturális identitását. Az ország az Amerikából érkezett neoprotesztáns kisegyházak és szekták játékszerévé vált, és mindenben kiszolgálja az USA geopolitikai érdekeit. Dél-Korea identitását vesztett, szubsztancia nélküli világ, amely „spirituális” értelemben szinte nem is létezik.



Az elméleti jogtudomány képviselői közül ma is akadnak, akik a huszadik század egyik kiemelkedő jogfilozófusának tartják az 1884-ben született Arthur Baumgartent. Ez a „töretlen elismertség” azért is figyelemre méltó, mert a német jogfilozófus életpályáját korántsem tekinthetjük szokványosnak. Az értelmiségi családból származó Baumgarten (az apja patológus volt) követi egyik bátyját a jogi pályán, és Tübingenben, Genfben, Lipcsében, majd Berlinben tanul. Franz von Liszt tanítványa lesz, akit akkoriban a német főváros egyetemének legbefolyásosabb büntetőjogászáként tartanak számon. A doktori cím megszerzését követően Baumgarten német és svájci egyetemeken tanít (Köln, Basel, Frankfurt am Main). Egyre jobban beleássa magát a büntetőjog és szociális jogok kutatásába, s a tízes évek elejétől rendszeresen publikál. Főként az angol empirizmus (Hume), illetve az amerikai pragmatizmus (James) képviselői gyakorolnak rá hatást. Elsődlegesen a jog és az erkölcs kapcsolata izgatja, a húszas évek közepétől több jelentős és vaskos könyvet ír erről. Politikai nézeteit tekintve ekkor még radikális demokrata, s a marxizmusban szép, de megvalósíthatatlan utópiát lát. A náci hatalomátvételt

követően – részint Mannheim Károly tanácsára – Baselbe költözik, és a háború végéig az ottani egyetemen tanít. A harmincas évek közepén egy hathetes tanulmányútra utazik a Szovjetunióba, és ettől politikai nézetei radikálisan megváltoznak. A *liberalizmustól a szocializmusig* címmel posztumusz megjelent önéletrajzi munkájában így emlékszik „tanulmányútjára”: „... az élet, amely a Szovjetunióban kibontakozni látszott (...) számomra a jövő társadalmát vetítette előre. Svájcba visszatérve hozzáfogtam Marx, Engels, Lenin, illetve Sztálin műveinek tanulmányozásához, amit eladdig nem volt szándékomban megtenni. Mondhatni: ekkor léptem át a marxizmus küszöbét.” **[9]**

a század legnagyobb jogtudósai között

Egyre gyakrabban idézi a marxizmus klasszikusait, oroszul tanul, aktívan részt vesz a svájci kommunista párt szervezésében. Meggyőződésévé válik, hogy a német fasizmus és a

monopolkapitalizmus szorosán összetartoznak; voltaképpen ugyanannak az éremnek a két oldalát jelenítik meg. A háború után átköltözik az úgynevezett „szovjet megszállási övezetbe” (későbbi NDK területére). Leninről ekkor már azt írja, hogy „sohasem volt még a történelemben olyan ember, aki képes lett volna egyesíteni a szigorú tudományosságot és az államférfiúi zsenialitást”. Előrehaladott kora már nem tette lehetővé, hogy az NDK-ban is folytassa oktatói tevékenységét, de a háttérből – egészen 1966-ban bekövetkezett haláláig – ő irányítja a keletnémet jogelmélet és jogfilozófia kiépítését. Az 1970-es évek során az NSZK-ban újra kiadják Baumgarten harmincas években írt jogfilozófiai munkáit, jelezvén: a tudományos közélet továbbra is a század legnagyobb jogtudósai között tartja számon.



1942-ben Baumgarten – már öntudatos marxistaként – az egyik zürichi rendezvényen *A jogállam válsága* címmel tartott előadást. Az éppen válságban lévő jogállam pedig maga Svájc, amely amúgy menedéket adott az emigráns tudósoknak. Kritikája apropójául a rendkívüli állapot (Notverordnungsrecht) újbóli bevezetésének lehetősége szolgált. A törvényt – a háborús jogrendhez hasonló, a normális polgári életet erősen korlátozó szabályozást – még az első világháborúban fogadta el a svájci parlament, s 1942-ben bizonyos politikai erők, az újabb háború által keltett általános bizonytalanságra hivatkozva, ismét alkalmazni akarták. Baumgarten élesen ellenzi a javaslatot, mondván: a demokratikus jogok gyakorlását, illetve magát a jogállamot is súlyosan sértené, ha hatályba lépne a törvény. Baumgarten, aki tudomásom szerint nyíltan sohasem bírálta a sztálini Szovjetuniót, ekkor azon háborog, hogy a törvény alapján korlátozni kívánják a Svájci Kommunista Párt működését, és – *horribile dictu* – még Nyikolaj Osztrovszkij *Az acélt megedzik* című regényének terjesztését – mint kommunista propagandaanyagot – is korlátoznák! **[10]**

*

Maradjunk Osztrovszkij regényénél, amelyet bármily meglepő 2017-ben két német kiadó is megjelentetett. Ráadásul az egyik kiadáshoz Benedikt Kaiser, az *Alternatíva Németországnak* (AfD) nevű német szélsőjobboldali párt fiatal ideológusa írt előszót. Első pillanatra meglehetősen furcsának tűnhet a gesztus: ugyan, mi érdekeset találhat a szovjet szocialista realizmus ikonikus regényében a mai kor jobboldali német fiatalosa? Jobban meggondolva, nagyon is érthető, hogy Kaiser miért javasolta az egyik szélsőjobboldali kiadónak a könyv kiadását. Az 1932-ben megjelent mű eleinte nem nyerte el a szovjet propagandisták tetszését. Az önéletrajzi elemekből építkező regény főhőse (Pavel Andrejevics Korcsagin) ugyanis egyáltalán nem felelt meg a szocialista embereszménynek, amelyet a párt példaképpül állíthat a nép elé. A sztálini rendszer esztétikája a jó testfelépítésű, kisportolt hősokeket kedvelte (hasonlóan az ősgermán mítoszok harcos isteneit preferáló nemzetiszocialista szépségideálhoz), akikből már az első ránézésre is sugárzik az erő. Csakhogy a polgárháborúban életveszélyes fejsérülést szenvedő Korcsagin élete hátralévő részét ezerféle testi bajtól gyötörve harcolta végig – tehát egyáltalán nem illett a sémába. A regényben kibontakozó történet szerint Korcsagin félig vakon, félig bénán élte túl a polgárháborús éveket, de ez nem akadályozta, hogy aktívan és lelkesen vegyen részt a szocialista tervgazdaság nagy céljainak megvalósításában. Sőt, az egyre súlyosbodó testi nyavalyáival szinte egyenes arányban nőtt a szocializmusba vetett hite és küzdeni akarása. Amikor teljesen lebénul és megvakul, hozzáfog egy regény írásához, persze csak diktálni tudja a barátnőjének. A regény mégis „happy endinggel” zárul, mert egy leningrádi kiadótól érkező levélben tájékoztatják a szerzőt: „Regényét lelkesen elfogadták. Kiadása folyamatban. Győzelméhez szerencsét kívánunk.” **[11]**

már nem volt teste

Egy másik példa: ugyancsak a szétzúzott, megkínzott és végletekig meggyötört test, illetve a szent ügy iránti elkötelezettséget soha fel nem adó „lelki akarat” oppozíciójáról szól Otto Gotsche *Krivoj Rog zászlaja* című regénye. **[12]** A hajdani NDK egyik irodalmi alapszövegének számító mű főhőse Otto Brosowski, a Gestapo fogságába került német kommunista bányász, akit a nácik brutálisan megkínoznak. Szinte minden porcikáját összezúzzák,

de nem tudják megtörni. Brosowski „(...) mint egy összegabalyodott hajókötél lógott a falon. Nyögve himbálódzott ide-oda az ablakrácsra felakasztva. Kificamított ízületei véraláfutásos duzzanatokként lógtak. Többé már nem volt teste. Ami megmaradt belőle: az a kommunista Brosowski. Az ajkak, a csontok, az inak, ezek most már nem tartoztak hozzá. Leszakították, összetaposták, szétégették, összetörték és fellógatták. Csak az agy és a gondolat, csak ezek tartoztak még a kommunista Brosowskihoz. De hallgatott.” **[13]**



Slavoj Žižek mindezt úgy értelmezi, hogy a kommunisták teste voltaképpen „fenséges test”; szinte ugyanaz a funkciója, mint a korai kereszténység mártírológiai szövegeiben volt. A keresztény diskurzusban, mondja Žižek, a test ágostoni fogalma elsődlegesen arra utal, hogy a materiális test a bűnös kísértések forrása, amelyet csak a lelki tisztaság segítségével lehet legyőzni. De Ágoston belátta, hogy a lélek mégsem nélkülözheti a testiséget, ezért „(...) a gonosz kísértéseket másfajta logikával kellett pótolni: az aszkéták és a mártírok révén. (A mártír szó jelentése: bizonyágtevő, vagyis olyan ember, aki testi szenvedésein keresztül tesz bizonyágot Isten igazságáról.) Valójában a mártírok nem legyőzik vagy kiiktatják a testüket, hanem láthatóvá teszik, hogy esendő testük éppen *anyagi jelenvalóságán keresztül* arra szolgál, hogy tükre, médiuma, artikulációja legyen a belső spirituális igazságnak. Pontosan a test látható jegyein (sebek, varratok) válik láthatóvá az igaz hit valósága.” **[14]**

A „mártírológia észjárását” továbbgondolva, Žižek azt kérdezi: vajon nem az tekinthető-e a kommunista áldozatvállalás legmagasabb rendű megnyilvánulásának, ha a megkínzott „materiális” testből már csak a tiszta szubjektivitás, valamilyen spirituális szubsztancia marad?

ideologikus túlzásokba esik

Így aztán nagyon is érhető, hogy Benedikt Kaiser miért ajánlja a német jobboldali fiatalok figyelmébe Osztrovszkij regényét. A nyugati

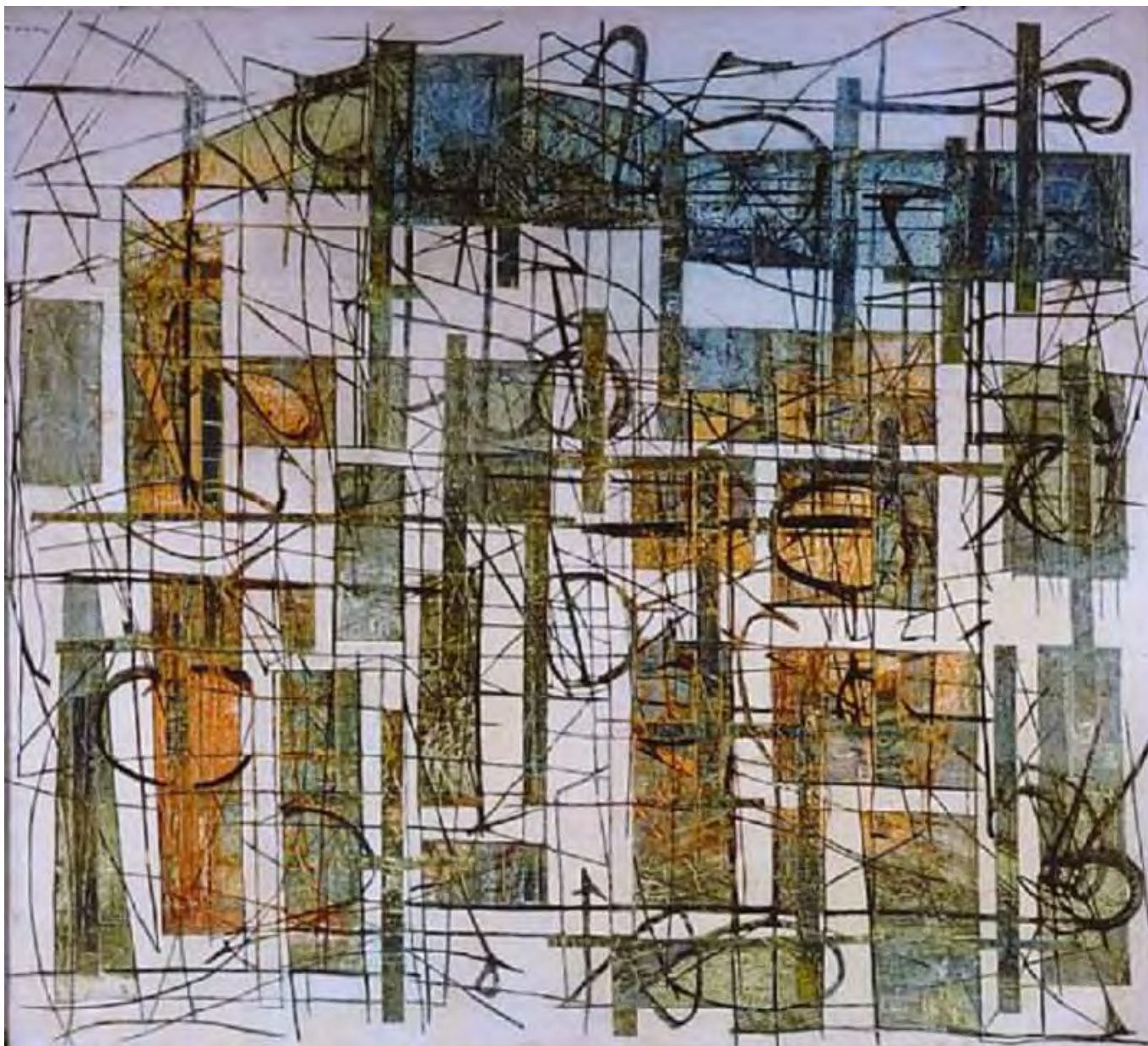
demokráciák narcisztikus „önmegvalósító programjaiban” kiégett fiatalokat nem árt szembesíteni a „régigazsággal”, hogy a személyes boldogság nem minden, mert léteznek magasabb rendű, közösségi értékek is, amelyekért a 21. században is érdemes küzdeni. S az oly sokszor elátkozott szocialista realizmus némely alkotása ugyan bosszantóan didaktikus, olykor taszító ideologikus túlzásokba esik, mégis éppen ezekre, a történelmi emlékezetből kihullani látszó „transz-individuális” értékekre irányítja a figyelmet.

Gabriel Naudét, a XVI. század francia libertinizmusának kiemelkedő gondolkodóját méltatlanul ítélte feledésre az utókor. Nevét ma csak kevesen ismerik (ellentétben a nagyjából két nemzedékkel korábban élt és alkotott Jean Bodinnal) pedig a *Politikai*

észrevételek az államcsínyekről című munkája megkerülhetetlen, ha a *politikai hatalom titka* és a *rendkívüli állapot* problematikájának kora újkori eredetét nyomozzuk. Franklin Ankersmit, a híres holland történész sokat tesz azért, hogy Naudé és libertinus társai méltó helyet foglaljanak el az európai eszmetörténetben. Ankersmit *A politikai reprezentáció* című könyvében Machiavelli mellett Gabriel Naudét és Louis Machont tekinti a kérdéskör első számú kora újkori szakértőjének.

[15]

Naudé a *rendkívüli állapot* **[16]** elemzése során egyszerre érvényesít erkölcsi, jogi és politikafilozófiai szempontot. A fejedelem, írja, néha kénytelen olyasmit elkövetni, ami sajnálatos (mint a hadifoglyok kivégzése, ha túl sokan vannak és veszélyt jelentenek, vagy a kémkedés stb.), de az efféle „kihágásokra” racionális magyarázatot lehet adni, illetve valamiképpen be lehet illeszteni a jogrendszer „normális működésének” logikájába. A rendkívüli állapotok esetében más a helyzet: „Végül az utolsó, amiről már szóltunk, és amit a politikában kötelező megvizsgálni, az államcsínyek és a rendkívüli állapotok kérdésével áll kapcsolatban.



A rendkívüli állapotokat ugyanúgy definiáljuk, mint a maximákat és az államérdeket, lényege pedig: *a közjog határainak áthágása a közjó megvalósítása érdekében vagy (...) merész és rendkívüli tettek megtétele az uralkodók részéről. Ezekre a cselekedetekre a fejedelmek úgyszólván rákényszerülnek, nehéz és reménytelennek tűnő helyzetekben, amikor a közjog ellen kell fellépniük, akár a közrend és az igazságosság ellenében, vagyis a partikuláris érdekeket kell feláldozniuk az általánosabb közjó érdekében.* Hogy a rendkívüli állapotokat pontosabban elkülöníthessük a cselekvésmaximáktól, az eddig mondottakat ki kell egészíteni: a maximák esetében az okok, az indokok, a manifesztumok, a deklarációk, illetve a cselekvéseket legitimáló formák megelőzik a következményeket és a hatásokat, a

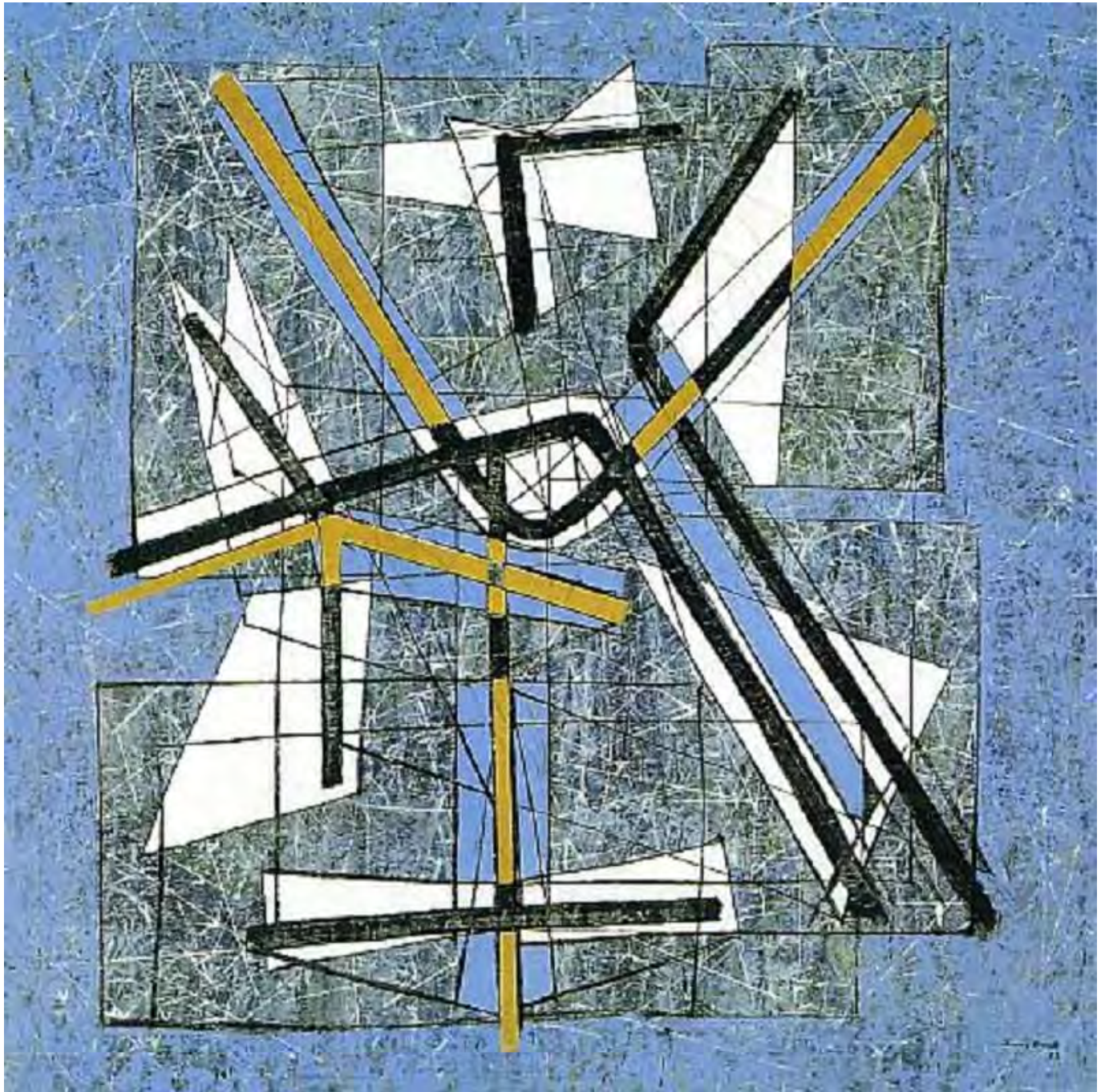
rendkívüli állapotok esetében azonban inkább villám sújt le. Mielőtt hallottuk a felhőkből a mennydörgést, a villám már lecsapott, ahogy a hajnali imádság is megelőzi a harangszót; mint amikor a kivégzés az ítélet kihirdetésénél előbb következik be, vagyis úgy történik itt minden, mintha *à la Judäische* menne végbe (...) a rendkívüli állapot olyan, mintha valakinek behúznának egyet, mielőtt ő maga ütésre emelhetné a kezét. Vagy ha éppen akkor hal meg valaki, amikor azt hiszi, a legjobban megy sora.” **[17]**

kényszeres gátlás

A rendkívüli állapot *rés, szakadás* az állam és a társadalom működésének normális rendjében, azaz kísértetiesen emlékeztet a Lacan-féle „*objet petit a*” funkciójára **[18]**. A Jacques Lacan pszichológiai munkáiban megjelenő „*objet petit a*” egyfajta belső határként vagy idegen testként azonosítható, s voltaképpen az a funkciója, hogy megakadályozza az *örömelv* beteljesülését. Freud és Lacan szerint erre a korlátra, az *örömelv beteljesülését megakadályozó bármire*, azért van szükség, hogy az ember ne zuhanjon vissza az állatias ösztönvilágba: még a legnagyobb boldogság közepette is maradjon meg kulturális lénynek. Például a középkori lovagi szerelemben az „*objet petit a*” funkciója arra a követelményre utalt, hogy a lovag szinte mindent megtehetett szíve hölgyével, *csak azt nem...* Igaz, némiképp konzumszerű formában, de ugyanez a *kényszeres gátlás* érhető tetten a napjainkban népszerű „*semmizmus ideológiá*”-ban is. Azaz: sör alkohol nélkül, hús zsír nélkül, sütemény cukor nélkül, kávé koffein nélkül, nemi szerelem a nemi szervek igénybevétele nélkül, vagyis minden anélkül, ami éppen a dolog lényegét fejezné ki! Mégsem tanulság nélküli ez az állandó „*kielégületlenségi kényszer*”. A *kivétel*, a *radikálisan más*, vagy ha úgy tetszik, a *hiány* hozzásegíthet a dolgok normális menetének megértéséhez. A politika (illetve politikai) lényege is csak akkor jelenik meg a maga tiszta formájában, ha a rendkívüli állapot, a normalitás felfüggesztése felől értelmezzük.

Ankersmit Naudé gondolatait kommentálva arra is figyelmeztet, hogy a kora újkor politikai gondolkodásának ez a kulcskategóriája mintegy „átmentődik” a klasszikus felvilágosodás *fenséges* fogalmába, amelyet Kant és Burke is (eltérő hangsúllyal) az esztétikai szférán kívül, a politikai filozófiában is alkalmazhatónak vélt. **[19]** A

rendkívüli állapotban (pontosabban a rendkívüli állapot kihirdetésének *performatív aktusában*) van valami borzongatóan fenséges, amely a vulkánkitöréssel, a szökőárral vagy éppen a földrengéssel rokon. Hajdan Naudé és Machon is úgy hitte, hogy az emberek abszolút többségének az erkölcsi normák és jogszabályok jelentik a vezérfonalat, hogy a mindennapi élet kisebb-nagyobb ügyeiben helyesen döntsenek.



A politikával más a helyzet! A politikai tudás „nagy titka” éppen az, hogy benne a morális és az amorális másfajta rendnek engedelmeskedik, és ennek a rendnek a szabályai rejtettek az átlagemberek elöl. Persze joggal vethető fel a kérdés, hogy Machiavelli, Naudé vagy Machon, akik valószínűleg mindannyian átlagembereknek tekintették magukat, miként szerezhettek pozitív tudást a csak kevés „beavatott” és „kiválasztott” számára hozzáférhető titokról? Valahogy úgy, mint Krisztus szenvedéséről, mondja Ankersmit. S valóban, ennek a nagy paradoxonnak a megértésében az *imitatio dei* tradíciója (azaz Isten képének helyreállítása az emberben) lehet segítségünkre. „A hagyományban az *imitatio dei* elve olykor különös érveléshez vezetett: a fejedelem, mikor a Machiavelli-féle gonosz cselekedet megtételére szánta el magát, mivel tette voltaképpen a mi erkölcsi javunkat szolgálta, kész volt feláldozni önmagát, hogy megmentse népe erkölcsi üdvét.” **[20]** Louis Machon, aki alapos biblikus műveltségét is mozgósította a machiavellizmus igazolására, így érvelt: tulajdonképpen Mózes kénytelen volt becsapni a fáraót, hogy kihozza népét a fogságból. Ábrahám is hazudott, mikor azt állította, hogy Sára a nővére, és nem a felesége. Vagy nem tudatos csalás-e, amikor József csak tettette, hogy nem ismeri fel testvéreit? De végső soron Krisztus is csalt, amikor emberi külsőt öltött, holott valójában Isten volt.

a rendkívüli állapot

Fogalmazhatunk úgy is: Naudé és Machon belátták: a politika cselekvő résztvevőjének – talán magának Istennek is – egy tökéletlenül működő világban kell tennie dolgát, ahol kivételes helyzetekben a „magasabb rendű cél érdekében” kénytelen felfüggeszteni az átlagos viszonyokra szabott erkölcsi és jogi normákat. Persze, az átlagemberek nem ítélik meg, hogy a rendkívüli állapot kihirdetésének voltak-e a valódi okai vagy sem. Mi csak azt tudhatjuk, hogy olykor *lehetnek ilyen okok*. Egy másik hasonlatában Naudé a Nílusban élők helyzetével példálódzik: a halak, a krokodilok, a békák elég jól kiismerik magukat szűkre szabott életterükben. De hogy honnan ered a folyó, miféle törvényeknek engedelmeskedik a Nílus áradása stb., mindezek ismeretlenek előttük. Ezért is vagyunk annyira zavarban, amikor a rendkívüli állapot milyenségét szeretnénk meghatározni. Mert folyamatosan paradoxonokkal találkozunk. Erre utal Naudé

munkájának egy másik passzusa is. „A rendkívüli állapot olyan, mint a kard, amelyet jóra és a rosszra egyaránt lehet használni, mint Téléphosz lándzsája, amellyel lehet sebet ejteni, de gyógyítani is, vagy mint ephészoszi Diana, akinek két arca volt: az egyik szomorú, a másik mosolygós vagy mint az eretnekek által vert pénzermék, amelyeken hol a római pápa, hol az ördög arcvonása jelenik meg. Vagy mint azok a képek, amelyek hol a halált, hol az életet mutatják, attól függően, hogy éppen milyen szögben tartja őket az ember...” **[21]**

Mintha Naudé gondolatait folytatná korunk egyik legismertebb francia marxista filozófusa, Jacques Rancière is, amikor azt írja: „Igaz ugyan, hogy a politikai kormányzatnak van alapja. Valójában ez az alap nagyon ellentmondásos: a politika ugyanis a kormányzás képessége, amely éppen a hiányában jelenik meg. Az államok kormányzásának csak politikai legitimitációja lehet. De a politika csak önmaga alapjának hiányára támaszkodhat.” **[22]**



Az 1989-es rendszerváltás idején közülünk a legtöbben meglehetősen naivan abban reménykedtek, hogy a liberális demokrácia nemcsak a személyes szabadságot, de az általános jólétet is elhozza. Csakhogy néhány év leforgása alatt a társadalom nagyobb részének keserűen kellett tudomásul vennie, hogy a kelet-közép-európai államok lakói nagyon szelektíven élvezhetik a konzumtársadalom előnyeit, és a többségre minden valószínűség szerint a „Siralom völgyén” át vezető, több évtizedig tartó

vándorlás vár, s még így sem biztos, hogy végül a remélt Kánaánba érnek. Mindezzel szembesülve Žižek felteszi a kérdést: talán mégis kifizetődőbb lenne, ha az elsietetten létrehozott jogállam helyett inkább egy brutális állami diktatúra teremtené meg a fejlett kapitalizmus feltételeit. Végül is kinek használ, ha a szegényebb országok lakói tömegesen kiábrándulnak az úgynevezett jogállamból?

Žižek említi Zakaria fejtegetéseit az úgynevezett illiberális demokráciáról, amely nálunk is felkavarta a politikai életet. „Fareed Zakaria azt mondta, hogy a demokráciát csak a gazdaságilag fejlett országokban lehet sikerrel megvalósítani. Ha az úgynevezett küszöb-országokat 'idő előtt demokratizálják', ez a populizmus győzelmét segíti, és szükségszerűen gazdasági katasztrófához, populista despotizmushoz vezet. Ezért aztán nincs mit csodálkozni azon, hogy a 'harmadik világ' gazdaságilag legsikeresebb országai (Tajvan, Dél-Korea, Chile) a demokráciát csak hosszú, autoriter uralom után tudták kiépíteni.” **[23]**

Keserű igazságok ezek, amelyek sikeres elméleti feldolgozása szívós és hosszan tartó munkálkodást követel a baloldali értelmiségiektől.

1. Žižek, Slavoj: ‚Eine leninistische Geste heute: Gegen die populistische Versuchung‘. In: Budgen, Sebastian / Kouvelakis, Stathis / Žižek, Slavoj (Hrsg.): *Lenin Reloaded*. LAIKA Verlag Hamburg, 2014. 85. ↑
2. Žižek, i. m. 87. ↑
3. Žižek, i. m. 87. ↑
4. Žižek, i. m. 87. Žižek ezt a gondolatot Isaac Deutscher híres Trockij-monográfiájából kölcsönözte. ↑
5. Furcsa módon, a Magyarországon megszokott politikai kategorizálás a liberálisokat a baloldalhoz sorolja. Franciaországban ez elképzelhetetlen lenne, ott a prokapitalista/antikapitalista szembenállás a politikai besorolás alapja, azaz a liberálisokat jobboldaliaknak tekintik. ↑
6. Nietzsche, Friedrich: *A hatalom akarása*. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2002. 218. ↑
7. Dugin, Alekszandr: *Geopolityika*. Akademicseszkij Projekt, Moszkva, 2011. 497. ↑
8. I. m. 497. ↑
9. Baumgarten, Arthur: *Vom Liberalismus zum Sozialismus*. Akademie Verlag, Berlin, 1967. 35. ↑
10. Baumgarten, Arthur: *Rechtsphilosophie auf Wege*. Vorträge und Aufsätze aus fünf Jahrzehnten. Akademie Verlag, Berlin 1972. ↑
11. Nyikolaj Osztrovszkij: *Az acélt megedzük*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1962. 437. Ford.: Radó György és Kerek Ernő. ↑
12. Gotsche Otto: *Die Fahne von Kriwoj Rog*. Mitteldeutscher Verlag, Halle/Saale, 1959. Tudomásom szerint a regénynek nincs magyar fordítása. ↑

13. Gotsche, *Die Fahne...*, 402-403. ↑
14. Žižek, Slavoj: *Das fragile Absolute*. Warum es sich lohnt, das christliche Erbe zu verteidigen. Verlag Volk & Welt, Berlin, 2000. ↑
15. Ankerszmit, Franklin: *Polityicseszkaja reprezentacija*. Izdatyelszkij dom Viszsej skoli ekonomiki, Moszkva, 2012. 23-48. Ford.: Alekszeja Bukova. Eredetileg: Ankersmit, Franklin: *Political Representation*. Stanford University Press, 2002. ↑
16. A francia *le coup d'état* kifejezést egyaránt lehet fordítani államcsínynek és rendkívüli állapotnak. A lényeg mindkét esetben ugyanaz: felfüggesztődik a dolgok normális menete, és hirtelen új szabályok lépnek működésbe. ↑
17. Naudé, Gabriel: *Considérations politiques sur les coups d'État*. Le Promeneur, Paris, 2004. 104-105. (A könyv eredetileg Rómában jelent meg 1639-ben, és mindössze tizenkét példányt nyomtak belőle.) ↑
18. Lacan *objet petit a* fogalmát nehéz magyarul visszaadni. Németül *Objekt klein a*-nak fordítják. Magyarul *kis a* tárgyként fordítani furcsa, mert a magyar „a” egyszerre mutató névmás és az „a” betűjele. Ezért maradok a francia eredetnél. ↑
19. Kant esetében még az *elkesültség* (entuziazmus) fogalma is politikai relevanciával rendelkezik, amelyet a francia forradalomban jórészt a jakobinusok által elkövetett szélsőséges és erőszakos cselekedetek történetfilozófiai „racionalizálására” vezetett be. ↑
20. Ankerszmit, i. m. 37. Naudé és Machon sajátos machiavellizmusáról lásd még Jean-Pierre Cavailé két írását, melyek az interneten is hozzáférhetők. Cavailé, Jean-Pierre: *Une réhabilitation naturaliste de Machiavel*. *Les Dossiers du Grihl*, <http://dossiersgrihl.revus.org/6153>, továbbá Cavailé, Jean-Pierre: *Naudé, la prudence extraordinaire du coup d'État*. *Les Dossiers du Grihl*, <http://dossiersgrihl.revus.org/4807> ↑
21. Naudé, i. m. 111. ↑
22. Rancière Jacques: *La haine de la démocratie*. La Fabrique Éditions, Paris, 2005, 56. ↑
23. Žižek, Slavoj: *Auf verlorenem Posten*. Suhrkamp Verlag, 2009. 46. ↑

kép | Jimmy Ernst művei, wikiart.com